

שאלת ההתנצלות הישראלית בפני טורקיה עקבות אירועי המשט

נאוה לוונהיים*

מבט על, גיליון 232, 9 בדצמבר 2010

הדינמיקה החיובית בעקבות הסיוע הטורקי לכיבוי שריפת הענק בכרמל והדיונים המתקיימים בזינווה בין נציגים טורקים וישראלים מעלה שוב את סוגיית ההתנצלות בפני טורקיה על תוצאות ההשתלטות בכוח על האונייה "מווי מרמרה". מצד אחד, קיים קו שאותו מוביל שר החוץ אביגדור ליברמן ולפיו לא רק שהתנצלות בפני הטורקים היא כניעה לטרור אלא גם שבכל מקרה, שום מחווה לא תביא לשיקום היחסים. מנגד, יש הטוענים שלטובת האינטרסים האסטרטגיים של ישראל באזור רצוי לה שתותר על כבודה ותתנצל. לאור המגעים האחרונים בין ישראל לטורקיה נראה כי פניה של ישראל להתנצלות. אם אכן כך הדבר, המיקוד עובר מהשאלה האם ישראל תתנצל לשאלות, איך היא תתנצל ועל מה. לתוכן, לצורה ולהקשר של התנצלות בזירה הפוליטית חשיבות רבה.

התנצלות בזירה הפוליטית הבינלאומית יכולה להיות כלי יעיל אך גם בעל פוטנציאל בעייתי, כזה שיכול להוביל להידרדרות היחסים במקום לשיפורם. לכן, יש לנהוג בו בזהירות ובחוכמה. בדיונים שמתנהלים כעת יש לישראל, במידה ותחליט להתנצל, כמה אפשרויות של "נוסחאות התנצלות" לבחירה. ראשית, הבעת צער שהיא האפשרות הכי נוחה לישראל. הבעת צער מאפשרת אי-לקיחת אחריות ובה בעת יצירת רושם שניתנה התנצלות. זמן קצר לאחר ההשתלטות בכוח על האונייה "מווי מרמרה" ראש הממשלה בנימין נתניהו, שר הביטחון אהוד ברק ואף שר החוץ אביגדור ליברמן, הביעו בהתבטאויות שונות צער על הנפגעים. הבעיה בהבעת צער אלו הייתה בין השאר בכך שהן "נבלעו" בתוך נאומים שעסקו בעיקר בהצדקת האירוע מהצד הישראלי. כך, איבדו הבעות צער אלו את משמעותן ומכוחן. אם תבחר ישראל שוב להביע צער, תצטרך הבעת הצער לקבל את מרכז הבמה ולהיות מכוונת לאזרחי טורקיה כדי שתהיה יעילה מקודמותיה. כך תוכל ישראל לעשות שימוש בהבעת הצער כדי לשפר את תדמיתה בעולם.

הבעת צער אינה שוות ערך להתנצלות ולכן אין להתפלא על כך שהטורקים דורשים התנצלות. התנצלות כוללת את מימד האחריות, ומכאן, אם ישראל בוחרת להתנצל, החלטה זו מובילה לדיון במידת האחריות שיש לישראל תהיה מוכנה לקחת. במילים אחרות, על מה מוכנה ישראל להתנצל? כמובן שגם אם ישראל מתנצלת ניתן למצוא נוסח שמצמצם אחריות ומגן על עמדתה. אולם, אם ישראל תבחר לשלם גם פיצויים למשפחות ההרוגים ולפצועים אפשר לראות בכך לקיחת אחריות. לכן, אפילו לתשלום פיצויים סמליים יש משמעות נרחבת יותר. ההחלטה אם כן האם על ישראל להתנצל וההחלטה האם לשלם פיצויים כרוכות אחת בשנייה. סוגיית הפיצויים אף סבוכה לא פחות משאלת ההתנצלות כיוון שהיא יכולה להיות פתח לשורה של התדיינויות ותביעות שאולי בטווח הארוך יתרמו לפתרון המשבר אך בטווח הקצר ימשיכו ללבות בשני הצדדים את היצרים סביב סוגיית המשט.

* ד"ר נאוה לוונהיים, האוניברסיטה העברית, חוקרת התנצלויות פוליטיות.

סוגיית האחריות היא הסוגיה שתכריע בסופו של דבר האם המו"מ בין ישראל לטורקיה יצליח או יכשל. הסיבה לכך אינה רק ההשלכות לגבי אירועי המשט אלא גם המשמעות של התנצלות ופיצויים על פעולות צבאיות אחרות של ישראל עליהן לא ניתן פיצוי. יתרה מכך, להתנצלות השלכות גם על פעולות עתידיות. אין ספק כי במקרה וישראל מתנצלת ומפצה את טורקיה תעלה השאלה, מדוע לא נהגה כך במקרים דומים אחרים. ואכן, ראש הממשלה נתניהו שם דגש על כך שההתנצלות לא תהווה בסיס לתביעות כלפי חיילי צה"ל. התנצלות כזו צריכה להסביר את העמדה הישראלית למה שקרה ותכלול את המילה "אבל" לאחר הבעת ההתנצלות. ספק אם טורקיה תסכים לנוסחה שכזו.

בין אם ישראל תביע צער שוב, תתנצל או תסרב למחווה נוספת לטורקיה יש לזכור שהתנצלות, בוודאי כזו שניתנת בהקשר פוליטי, אינה מטה קסם. כך לדוגמא, כמה חודשים לפני המשט הושפל השגריר הטורקי וישראל התנצלה בסופו של דבר על-פי נוסח שהיה מקובל על הטורקים, אולם בעקבות ההתנצלות לא בא שיפור ביחסי שתי המדינות. נהפוך הוא - היחסים התדרדרו. בהקשר זה יש להעלות את שאלת נכונות שני הצדדים להציע התנצלות ולקבלה. במקרה של השפלת השגריר ההתנצלות נכפתה על ישראל ועל-אף שטורקיה קיבלה את ההתנצלות לא היה בכך משום סליחה. בסופו של דבר, התועלת שבהתנצלות הייתה מזערית. נוכח הסיוע הטורקי בשריפת הענק בכרמל השתנתה קמעה האווירה בין שתי המדינות. ישראל מוכנה כעת לשקול התנצלות והטורקים, למרות הצהרתו של הנשיא גול בספטמבר האחרון על כך שהטורקים לא יסלחו גם אם ישראל תתנצל, משדרים כי הם מוכנים להיות יותר סלחניים מבעבר. עדיין, גם אם ההנהגה הישראלית והטורקית תלכנה לקראת מהלך זה, הצלחת התנצלות לטווח ארוך, כזו המובילה לפיוס, תלויה במוכנות של אזרחי שתי המדינות להתנצל ולסלוח. אם זו אינה קיימת, הכוונות הטובות של המנהיגים לפתור את המשבר באמצעות התנצלות יכולות להוביל למבוי סתום ואף למצב מסובך אף יותר. אם ההתנצלות מלווה בהתנגדות הציבור הישראלי הרי שהטורקים יפקפקו בכנותה ואמינותה וביכולתה לכן להוביל לשינוי או לתוצאה משמעותית כלשהי. ואם הציבור הישראלי יקבל את הרושם כי אזרחי טורקיה לא מוכנים לסלוח מדוע שיתמכו בהתנצלות שלא תוביל לפתרון הסכסוך? כך, כלי ההתנצלות יכול להיות מוכח כלא יעיל. ככל הנראה, שני הצדדים ערים לכך ולכן מתדיינים ומתווכחים על נוסחת התנצלות שתהיה מקובלת על שני הצדדים: נוסחת פשרה שתגן על עמדתה של ישראל אך עדיין תתקבל בטורקיה.

נוסחת פשרה יכולה להוביל לאפשרות נוספת שניתן לשקול בהקשר של פתרון המשבר והיא הבעת צער הדדית. אפשרות זו לא נדונה עד כה, לפחות לא בפומבי. במשבר בין טורקיה לישראל דובר על התנצלות ישראלית בלבד, או הועלו דרישות מצד שר החוץ ליברמן ומקורביו להתנצלות טורקית. ייתכן שעל-מנת ששני הצדדים יוכלו לצאת מהמבוי הסתום, ואולי אף לשפר את היחסים בטווח הארוך, יש לדון בנוסחה שתוצאתה תהיה הבעת צער הדדית.

לסכום, בפני ישראל ניצבת כעת דילמה קשה. אם ישראל מעוניינת לתת סיכוי להסדרת היחסים עם טורקיה, נראה כי לא יהיה מנוס לחשוב על פתרון איך להיענות לדרישה הטורקית להתנצלות ופיצוי בצידה. מאידך, ישראל תוהה בוודאי האם כוונת טורקיה היא להתפייס או להמשיך בקו תוקפני כלפיה על-אף ההתנצלות? כרגע ניתן לשער שיהיה קשה להסכים על סוגיית האחריות. טורקיה בוודאי תרצה אחריות נרחבת מזו שישראל יכולה או מוכנה להציע. כך, שלמרות הנכונות שהביעה ישראל להתנצל לא בטוח שהיא תוכל לממשה אם טורקיה לא תגלה גמישות בעמדתה לאור חלקה באירוע.